

ve tavsiyelerde bulunarak isyancıları barış için ikna etmek isteyen Hanzale, bu girişiminde başarılı olamayınca üzerlerine ordu göndermeye karar verdi. Abdurrahman b. Ukbe kumandasında yolladığı ordu, Zâb bölgesinde Ukkâşe'nin emrindeki Berberîler'i mağlûp etmek üzere iken Abdülvâhid'in Ukkâşe'nin yardımına yetişmesi sonucu yenik duruma düştü. Bir süre sonra liderlik yüzünden Ukkâşe ile Abdülvâhid'in arası açılınca Hanzale, Kayrevan halkının da gönüllü olarak katıldığı bir orduyu Abdülvâhid'in üzerine gönderdi. Bu ordu Asnam mevkiinde Berberîler'i ağır bir bozguna uğrattı. Abdülvâhid savaşı meydanında öldürüldü. Hanzale'nin ordusuna çok sayıda âlimin de katılması, mücadelenin bir Sünnî-Hâricî çatışması olarak telakkî edildiği şeklinde yorumlanabilir.

Daha sonra Ukkâşe'nin üzerine yürüyen Hanzale Karn mevkiinde onu da mağlûp etti ve Ukkâşe yakalanarak idam edildi (Cemâziyelâhîr 124/Nisan 742). Yaklaşık 180.000 kişinin hayatını kaybettiği bu savaşı (İbn İzârî, I, 59) Hanzale'nin kazandığını öğrenen meşhur kadı Leys b. Sa'd'ın, "Bedir'den sonra katılmayı en çok istediğim savaş Karn Savaşı'dır" dediği rivayet edilir. Bu savaştan sonra Trablus Berberîleri'ni de yenilgiye uğratan Hanzale, böylece Kuzey Afrika'daki Berberî isyanlarını hemen hemen tamamıyla bastırmıştır.

Kuzey Afrika'da huzurun sağlanması, Hanzale'ye bu sırada dâhilî çalkantılar içinde bulunan Endülüs'le de ilgilenme fırsatını verdi. Endülüs'e gönderdiği Ebû'l-Hattâr Hüsâm b. Dirâr el-Kelbî, olayları yatıştırarak huzursuzluğun elebaşlarını Kuzey Afrika'ya sürdü. Ancak Endülüs'te ileri gelen şahıslardan bazıları Ebû'l-Hattâr'ın faaliyetlerinden rahatsız oldular. Bunlardan biri de Kuzey Afrika fâtihtlerinden Ukbe b. Nâfi'in torunlarından Abdurrahman b. Habîb idi. Ebû'l-Hattâr'ın kendisine bir kötülük yapmasından endişe eden Abdurrahman, Cemâziyelevvel 127'de (Şubat 745) gizlice İfrîkiye'ye geçti. Emevî Halifesi II. Velîd'in takip ettiği politikaya karşı çıkan Abdurrahman, Ukbe b. Nâfi'in bölge halkı nezdindeki itibarından istifade ederek (Belâzürî, s. 332) onları, Hanzale'ye karşı başlattığı iktidar mücadelesinde kendi yanında yer almaya çağırdı ve bu çağırısı geniş bir kabul gördü. Hanzale, fitne çıkabileceği endişesiyle Abdurrahman'la savaşıma yoluna gitmeyip meseleyi barış yoluyla çözüm-

lemeyi denedi ve kendisine durumu müzakere etmek için Kayrevan eşrafından elli kişilik bir heyet gönderdi. Fakat Abdurrahman heyet üyelerini zincire vurarak kalabalık bir ordu ile Kayrevan'a yürüdü. Kayrevan halkının onunla savaşmak istemesine rağmen Hanzale müslümanları birbirine kırdırmamak için onları bu düşünceden vazgeçirdi ve şehrin ileri gelenlerinin huzurunda beytülmalden 1000 dinar aldıktan sonra Kayrevan'ı Abdurrahman'a bırakarak Dimaşk'a hareket etti (127/745 veya 129/747). Fustat'a ulaştığında Halife II. Mervân'ın kendisini Mısır'a vali tayin etmek istediğini öğrendi. Ancak Mısır halkının onun valiliğine karşı çıkması üzerine Dimaşk'a gitmek zorunda kaldı. Hanzale'nin ölüm tarihi hakkında kaynaklarda kesin bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 371-376; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 332; İbn Abdülhakem, *Fütûhu İfrîkiyye ve'l-Endelüs* (nşr. Abdullâh Enîs et-Tabbâ), Beyrut 1964, s. 102-104; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 70-72, 80-82, 87, 348; *Ah̄bâr Mecmû'a*, s. 31, 41, 48; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, Kahire 1357, IV, 260; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 58-61; İbn Ebû Dînâr, *el-Mü'nîs fi ah̄bâri İfrîkiyye ve Tûnis*, Tunus 1286, s. 40; Selâvî, *el-İstikşâ*, Kahire 1312, s. 51; M. Abdullâh İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/1, s. 125-126; Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Târîhu'l-fethi'l-Arabî fi Libyâ*, Beyrut 1972, s. 164-165; Sa'd Zağlûl Abdülhamîd, *Târîhu'l-Mağrib*, İskenderiye 1979, s. 302-314; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-Şarî'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 234-235; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 286-287; Hüseyin Münis, *Fecrü'l-Endelüs*, Riyad 1985, s. 159, 176-180, 219-220, 359, 608-609, 662; R. Basset, "Hanzala b. Şafvân", *EP* (İng.), III, 169.

MEHMET ÖZDEMİR

HANZALE b. SAFVÂN er-RESSİ

(حنظلة بن صفوان الرسي)

İslâm'dan önce
tevhid inancına bağlı kaldığı
veya Ashâbü'r-ress'e
peygamber olarak gönderildiği
rivayet edilen kişi.

Kur'an-ı Kerîm'de, hadis mecmualarında ve ilk iki asırda yazılmış İslâmî kaynaklarda Hanzale b. Safvân'dan söz edilmiştir. Onun adını anan rivayetlerin III. (IX.) yüzyıldan sonra oluşmaya başladığı anlaşılmaktadır (*EP*² [Fr.], III, 172). Nitekim fetret dönemi hakkındaki geniş bilgi veren İbn Kuteybe (ö. 276/889), *el-Ma'ârif* adlı eserinin ilgili bölümünde sıraladığı isimler arasında Hanzale b. Safvân'a yer vermemiş, aynı şekilde İbn Cerîr et-

Taberî *Câmi'u'l-beyân*'da, daha sonraki müfessirlerin Hanzale b. Safvân'la ilgili kurdukları Ashâbü'r-ress'in anıldığı iki âyetle (el-Furkân 25/38; Kâf 50/12) ilgili açıklamalar yaparken onun adını anmamıştır. Hanzale b. Safvân'dan ilk defa söz eden kaynaklardan Mes'ûdî'nin (ö. 345/956 [?]) *Mürûcû'z-zehab*'inde (I, 65) onun Hz. İsmâil'in soyundan geldiği, Ashâbü'r-ress'e peygamber olarak gönderildiği, fakat onlar tarafından öldürüldüğü belirtilmiştir.

Daha sonra kaleme alınan tefsirlerin Ashâbü'r-res'ten bahseden âyetlere dair bölümleriyle diğer ilgili kaynaklarda Hanzale b. Safvân'ın Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki fetret döneminde yaşamış tevhid inancına bağlı sâlih bir kişi veya Semûd kavminin devamı olan Ashâbü'r-ress'in peygamber olduğu yolunda bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Hac sûresinin 45. âyetinde, yaptıkları kötülükler yüzünden helâk edildikleri ve zamanla yurtlarının harabe haline geldiği bildirilen kavmin Ashâbü'r-res olduğu, bunların peygamberleri Hanzale'yi öldürdükleri için böyle bir cezaya çarptırıldıkları ileri sürülmüştür (Zemahşerî, III, 36; Fahreddin er-Râzî, XXIII, 44). Ancak bu kavme dair yeterli bilgi bulunmadığı gibi (bk. ASHÂBÜ'R-RES) Hanzale b. Safvân hakkındaki kısıtlı bilgilerin doğruluğu da şüphelidir. Bazı kaynaklarda bu bilgiler efsanevî unsurların karıştığı görülmektedir. Nitekim gerek tefsirlerde gerekse diğer kaynaklarda yer alan bir rivayete göre Ashâbü'r-res, küçük çocukları kapıp dağa kaçırarak yiyen anka kuşundan kendilerini kurtarması için Hanzale b. Safvân'a başvurur ve onun duasıyla bu kuştan kurtulur. Buna rağmen rahata erince Hanzale'nin peygamberliğini reddedip onu öldürürler. Anka kuşu ile mücadele menkıbesi Hâlid b. Sinân'la ilgili olarak da nakledilir. Başka bir rivayette ise Hanzale'ye karşı çıkan bir kavmin "arim seli" denilen felâketle cezalandırıldığı kaydedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 58-62; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XIX, 13-15; XXVI, 154-156; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Abdülhamîd), I, 65; Sa'lebi, *Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 113; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), III, 36, 97; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIII, 44; XXIV, 82; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Acâ'ibü'l-mahlûkât*, Kahire 1401/1980, s. 281; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 87; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 348; Ch. Pellat, "Hanzala b. Şafvân", *EP* (Fr.), III, 172-173.

MUSTAFA ÇAĞRICI